

AVEL HON LENNEGEZH O C'HWEZHAN (20)

Ramzed. Ramzed marnaonet. Hag ar ramz meur a oa eus Tangi Malmanche a oa an hini marnaonetañ. *Gwalarnad* ? War ar paper ne oa ket, daoust da Walarn bezañ kemeret karg da embann e bezh *Ar Baganiz* war ar gelaouenn en 1931. Rakgwalarnad, anat, pe welloc'h c'hoazh rakkemenn *Gwalarn*, rakkemenn hon lennegezh vodern, hon lizheradur, emezañ.

Hon dramaour bet o ren ur vuhez lennegel a zrama, evel displeget brav gant Maodez Glanndour. N'eo ket souezh en dije Maodez kontet buhez Tangi : eus ar memes park e oant...

« Ken dramaek hag e c'hoariva eo bet tonkadur lennegel Tangi Malmanche. »

Ar Malmanche, piv n'en deus ket en e benn an divwerzennad aet da gliced lennegel ? Un divverrañ eus e vuhez lennegel a zrama :

« Anken am ren,
Ankoù am doug. »

Dramaour, hon gwellañ dramaour. Ur yezh, e yezh, ur yezh skouer. Brezhoneg brezhoneg, a lâre Klerg. Skouer splann ar yezh en servij al lennegezh, en servij hon lennegezh. Ur yezh turgnet, kizellet ha skedus. Malmanche en devoa savet e glaselezh ivez. Klaselezh ar yezh, met ivez klaselezh dodenn e skridoù. Sachañ eus an hengounioù pobl merkoù hon identelezh, merkoù hon istor. Merkañ an hentoù, ha forzh pegen gwidilus e vefent, zo etre hengoun dre gomz ha lennegezh skrivet. Reiñ e lorc'h en-dro da grouiñ ar bobl, mont dreist brid ar vourc'hizien ha reiñ digor d'hon spered dieubet hag intret gant goanag un dazont lugernus.

Hon Tangi n'en devoa ket bet ezhomm a verniañ geriennoù diaes da gompren, dianav, rouez pe adsavet zoken. Nann. Kemeret ar yezh evel ma oa ha savet un oberenn uhel gant gerioù boutin. Ur yezh ha na c'halle ket displeget da *Walarniz*. Un oberenn hag a oa ur skouer evite, pan en devoa hon Tangi gallet achapiñ kuit diouzh ar bed kozh. Un tonkad na oa ket merket, koulskoude. Seul vrasoc'h an emskiant degaset gantañ. Seul efedusoc'h disoc'hoù e oberenn war gevredigezh lenneien deroù ar c'hantved kozh.

Evel an diviz etre Sezni ha Del, patromet evel yezh ar c'hoariva kozh met ivez evel yezh ar gwerzioù hengounel, ken bev all :

« D'an hini a c'halv ar gwalleur
e tegouezh droug a-barzh nemeur.
Ouzh da glevout, va merc'h, eo rannet va c'halon.
Biskoaz va gwreg, - Doue 'bardon' –
en ti-mañ ne skuilhas daloù...
Va merc'h kennebeut em zi ne ouelo.
Del, sec'h da zaoulagad, he respont hep distro :
ha te 'c'heus amitie gant unan eus ar vro ?

Gant ur Pagan ne zimezin nep tro.

Petra eo se ? Da ouenn a zisprizez ?
Mallozh ! Un divroad eo ec'h anavezet ?

Na gredit ket se. Da zen ebet, tad ker,
anez koñje ganeoc'h, ho merc'h ne roy he ger. »

Pe c'hoazh respont Gurvan d'an Ermid. En stumm un unangomzenn. Komzoù bannet gant meurdez hag o rakkemenn ar weledigezh, hini dibenn ar pezh-c'hoari. Un dennadenn gomzoù kizellet, uhel ha hael war un dro.

« Tad, graet em eus pinijenn.

Me 'm eus gwisket ar sae vurell ;
me zo aet va fenn diskabell,
ha warnezhañ em eus stignet ar ouel.

Bara ludu am eus tañvaet,
dour al lagenn am eus evet.
War va daoulin, bep noz, em eus leñvet.

Hag un dra am eus graet ouzhpenn,
ha n'oa ket diouzh ar binijenn :
Sellit ar pezh plom, amañ em c'herc'henn.

Dre vor ha dre lann,
etre doan ha poan,
etre keuz ha reuz,
baleet em eus.

Me 'm eus baleet,
n'em eus daleet,
evel un den foll,
a-dreuz ar bed-holl !

Bepred o vale
- pa 'm boa graet al le –
dall, bouzar ha mut
e-keñver an dud !

En ur sevel e zivrec'h, gant dizesper :

Ha koulskoude, war-laez,
an heol laouen a bar !
Diouzh ar mintin, d'an abardaez,
e vannaou zo war an douar,
esperioù sklaer, soñjoù klouar.
O gouloù damwelet !
O sonioù damglevet !
O bleunioù damsantet !
Ar Bed a vev, ar Bed a gar,
ha me ya marv, ha me ya dispar...
Mallozh em c'halon, noz em fenn...
Ankoù am doug, Anken am ren !
Ha me ya dall, mut ha bouzar...
Ha pep sklêrijenn a zua,
pep mouezh ha pep c'hwezh a baouez
ha pep esper a ludua
rak ar voger, rak ar maen-bez
siellet ganez a-berzh Doue
war va c'horf ha war va ene !
Tad, graet em eus ar binijenn !
ho pet bremañ truez !
Â, rentit din ar sklêrijenn,
rentit din ar Vuhez ! »

Tangi. Bet ur rakweler ivez : savet *Spered ar Vro* gantañ (eost 1903), da badout peder niverenn nemetken. Diouer a dud, diouer a arc'hant... A-bouez adkas da soñj geriennoù Maodez Glanndour :

« Ur gelaouenn penn-da-benn e brezhoneg, kelaouenn a lennegezh, a *lizeradur brezounek*, evel ma skrive Malmanche hervez yezh bro Leon. Dont a rae ugent vloaz re abred. Ne zeuio ar mennozh da vat nemet gant *Gwalarn*, a zo an niverenn gentañ anezhi eus miz Meurzh 1925. »

Sinn Fein. Hon-Unan. O hekleviñ en anv ar gelaouenn Nós gant Galiziz. Ger-stur ar Malmanche :

« Bezomp ‘Ni hon-unan’ »

« N’eus ket pell amzer e voe brud eus ar brezhoneg. E kazetennoù ar vro e voe brañsellet, ur wech c’hoazh, *Yezh kozh hon Tadoù* e-giz ur banniel gant meur a « Fidèle Abonné » hag a « Groupe de lecteurs assidus » a guzhas diouzhtu da c’houde, evel ma ra ar verkerien war ur poligogn er poent ma’z eer da zigeriñ an tan. E kazetennoù an diavaez e savas ivez un nebeud mouezhioù : unan anezho, me’m eus soñj, a ziskulias d’ar Frañsizien an dra souezhus-meurbet-mañ : penaos ‘er gouelad eus a Vreizh, e bilajoù bennak, un nebeudig anezho, e veze c’hoazh komzet ur yezh pehini... etc.’. Met petra eo c’hwec’h kant komunenn e-koaz d’ur frazenn gaer ?

Ar re-se, me’gav din, -me fell din da lavaret ar re n’o doa ganto nemet o c’hoant d’ober vad, - o deus lakaet en a-raok, evit difenn ar yezh, un dra hepken : he c’hozhni. ‘Ar brezhoneg a oa giz-prezeg hor gourdadoù – emezo – ni’rank eta komz brezhoneg ivez.’ Koulz lavaret, a gav din : ‘Setu amañ bragez va zad-kozh ; arabat din-me dougen ur vragez all, abalamour ma’z eo houmañ hini va zad-kozh.’ »

Deroù ur skrid hag a dalvez kement en dez a hiziv c’hoazh. Ret eo adlenn Tangi Malmanche. Eñ ivez a gave e oa difenn ar yezh-glad un digarez evit lazhañ gwelloc’h yezh ar pemdez. Ar yezh ma soñjomp enni bemdez, ma reomp hon hunvreoù drezi, ma krouomp bemez-bemdez evidomp met ivez evit ar remziadoù da zont. Kit da lenn skrid bonreizh ar Republik hag e komprenfet gwelloc’h c’hoazh : « Ar yezhoù rannvro zo eus glad ar Frañs » (mellad 75-1), pell-pell goude ar mellad 2 : « Yezh ar Republik eo ar galleg ». Netra nevez abaoe prederiadennoù hon Tangi.... ha se goude meur a Republik memes tra ! Ar bolitikourien a blij dezhe lenn buan, ’m eus aon...

« Krediñ a reer a-walc’h e Breizh e c’heller fiziout er bobl (me fell din da lavaret er re vunut, er re diouizie) evit difenn ar yezh. Hogen faziañ a reer, n’em eus ket aon d’en disklêriañ, ha pa rankfen bezañ lakaet da ganer fall.

Ar bobl ne ra forzh ebet eus he giz-prezeg. Er mired a ra, moarvat, dre voaz ; n’er difenno ket avat dre gefridi, pa ouezo ur c’hiz all. Rak ar bobl n’oar ket petra eo an dreistezhomm. Kement tra ha n’he deus ket ezhomm anezhi e lavar ez eo didalvez. Pa n’he devezo mui ezhomm eus ar brezhoneg e tilezo anezhañ. »

Eme Roparz Hemon ? *Gwalarniz* ? Tatata... Hon Tangi Veur e-unan. Aze emañ al liamm kreñv zo etre Malmanche, *Gwalarn* ha ni.

Hep ar ger-stur, Ni hon-unan, ne vije ket bet eus hon lennegezh, eus tud desket en o yezh, eus diplomoù, eus micherioù, hag evel just eus skolioù, evel re Diwan m’emañ dazont ar vugale vrezhonegerien enne.

Hag e chomo da vat goulenn hon Malmanche evel hon stultenn veur, hon hini da vroudañ hon oberoù :

« Bretoned ma’z oc’h, petra ho peus-hu graet evit Spered ho Pro ? ».

Dont a zeu d’am spered lugan pennek kanaouenn vrudet Dafydd Iwan « Ry’n ni yma o hyd / Er gwaetha pawb a phopeth » « Amañ e vêt bepred / Daoust d’an dud ha d’an darvoudoù ». Pozioù o dije graet plijadur d’hon Tangi... peadra da vagañ e weledigezh hag hon hunvreoù... ma n’eo ket hon stourmoù.

Herve Bihan

Levrlennadur

Tanguy Malmanche, Ar Baganiz, *Gwalarn* niv. 34-35, Gwengolo-Here 1931.

Tangi Malmanche, Ar Baganiz, Pezh-c’hoari e tri arvest, Al Liamm, 1976.

Tanguy Malmanche, Introduction in *La Vie de Salaün* qu’ils nommèrent Le Fou, suivie du Conte de l’Âme qui a faim, Librairie académique Perrin, 1926, pp. I-LXIV.

Tanguy Malmanche, Gurvan ar marc’hek estranjour – Mister, Eil Vouladur, Ad. Le Goaziou Leorier e Kemper, 1923.

Tanguy Malmanche, Gurvan ar marheg estrañjour, Mister, Emgleo Breiz, 1959.
Tangi Malmanche, Gurvan ar marc'heg estrañjour, Mister, Al Liamm, 1975.
Mikaela Kerdraon, Tanguy Malmanche, témoin du fantastique breton, Cit éditions, 1975.
Roparz Hemon, Arz ar c'hoariva (Gwalarn, Goañv 1926), Ur Breizhad oc'h adkavout Breizh, Al Liamm, 1972, pp. 179-187.
Maodez Glanndour, Tangi Malmanche ha *Spered ar Vro*, Dre Inizi ar Bed Keltiek, Al Liamm, 1991, pp. 111-119.
Maodez Glanndour, Arouezelezh Gurvan, Dre Inizi ar Bed Keltiek, Al Liamm, 1991, pp. 121-129.
Morgan ar Menn, En ur lenn Tangi Malmanche, Aber, 2015.
Spered ar Vro, niverenn 1, 1903 :
https://bibliotheque.idbe.bzh/data/cle_256/Spered_ar_vro_nA1_1903.pdf
Yma o hyd (Dafydd Iwan & Ar Log) : <https://www.youtube.com/watch?v=43Fag8ZQcz4>
Joseph Ollivier, La chanson populaire bretonne sur feuilles volantes, Quimper, 1942, pp. 330-332.